

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1975.4.03>

K. KAPLINSKI

UUSI ANDMEID TALLINNA LINNAMÜÜRI TÕNISMÄE-POOLSE OSA KINDLUSTAMISEST 15. SAJANDI VIIMASEL VEERANDIL JA 16. SAJANDI ESIMESEL POOLEL

Mitmete arhitektuuri-, ajaloo-, geoloogiaalaste jt. uurimuste andmeil pärinevad Tallinna linnamüüri vanimad osad 13. sajandist.¹ Ründetehnika arenedes ehitati linnakindlustusi korduvalt ümber (selle järgi on linnamüüri ehituslugu jaotatud kindlaid tunnuseid omavateks etappideks²), nii et 16. sajandil oli Tallinna linnamüür Põhja-Euroopa võimsaimad kaitsesüsteeme.

Üks olulisemaid ehitusjärke algas 15. sajandi keskel.³ Rajati esimesed ulatuslikumad eeskindlustused — eesväravad ja -müürid.⁴ Just siis omandas enamik kaitsetorne sellise kuju, mis on iseloomustanud Tallinna siluetti hilisemalgi ajal. Oieti oli linnakindlustuste kapitaalne ümberehitamine käinud 14. sajandi lõpust peale, kuid vallikindlustusteni jõudis tööjärg alles pool sajandit hiljem.⁵ Seoses sõjapidamise ja kaitseehitiste rajamise tehnikaga arenemisega muutusid ja täienesid ka ehitusplaanid. Seetõttu ongi eesväravate ehitamist käsitatud rohkem eelnimetatud kapitaalsete rekonstrueerimise loogilise lõpetusena kui järgmise ehitusjärgu algusena.⁶

Nagu öeldud, sõltusid kaitseehitiste rajamise tempo ja ulatus sõjatehnika edusamudest. 15. sajandi viimasel veerandil ehitati küll veel heitemasinat kasutamiseks sobivaid lahtise platvormiga kaitsetorne, kuid 1479. aastal mainitakse juba ka mingit uut torni Harju värava juures hobuste jootmise koha vastas. Ilmselt samast tornist räägib üks 1475. a. ürik. Sellele on tähelepanu juhtinud P. Johansen,⁷ suutmata siiski kindlaks teha, kas selles on mainitud Harju värava ees paikneva Barbara kabeli või linnakindluste uut torni. Viimase kasuks räägib küll teinigi teade 1475. aastast, milles on jutt uuest

¹ V. V a g a, Feodaalne kullustatus. Linnakindlustused, linnused, kirikud, kloostrid ja ühiskondlikud hooned. Rmt.: Eesti arhitektuuri ajalugu. Peatoim. H. Arman. Tallinn, 1965, lk. 51 jj. (= Eesti arhitektuuri ajalugu); R. Z o b e l, Tallinna linnamüür. Tallinn, 1966; Eesti NSV Riikliku Ehituskomitee RPI «Eesti Projekt», Tallinn. Linna asustus- ja ehitusajaloolisi materiale seitsmes köites. Koost. E. Alamaa ja A. Kivi. III kd., Tallinn, 1966; R. Z o b e l, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused XIII—XVI saj. Arhitektuuri-areng XIII sajandist tänapäevani. Dissertatsioon. Käsikiri TPI Teaduslikus Raamatukogus; L. Tiik. Vana Tallinn. Ajaloolis-geograafiline käsitelu linna tekkimisest ja kujunemisest. Dissertatsioon. Käsikiri TRU Teaduslikus Raamatukogus; R. K a n g r o o p o o l, D. B r u n s, Tallinn sajandites. Ehituskunstiline ülevaade. Tallinn, 1971.

² Vt. R. Z o b e l, Tallinna linnamüür, lk. 8 jj.; R. Z o b e l, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused, lk. 43 jj.

³ Esimesena valmis Harju värav (1448—1452). Vt. Eesti arhitektuuri ajalugu, lk. 53 jj.

⁴ R. Z o b e l, Tallinna linnamüür, lk. 47.

⁵ Vt. R. Z o b e l, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused, lk. 172 jj.

⁶ R. Z o b e l, Tallinna linnamüür, lk. 53.

⁷ P. J o h a n s e n, H. v. z. M ü h l e n, Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. Köln/Wien, 1973 (= DU), lk. 73.

tornist Bolemani sauna taga.⁸ Ent ikkagi on P. Johansen identifitseerinud kõnesoleva torni Tallitornina ja jagab seega B. Russowi Liivimaa kroonika põhjal tehtud väärjäreldust, et Kiek in de Kōki nimelist torni hakati ehitama alles 1532. aastal.⁹ See seisukoht esineb ka «Eesti entsüklopeedias»,¹⁰ V. Vaga 1940. aastal ilmunud «Eesti kunsti ajaloo» jm.,¹¹ hilisematest autoritest on samal arvamusel H. v. z. Mühlen.¹²

Küsimusele on teisiti lähenenud R. Kenkmaa 1950. aastal¹³ ja L. Tiik 1960. aastal,¹⁴ väites, et niihästi 1475. kui ka 1479. aastast pärinevad ürikulised teated uuest tornist Harju värava ees ja tornist Bolemani sauna taga räägivad just 16. sajandil ja hiljem Kiek in de Kōki nime all tuntud tornist.

Uueks torniks Bolemani sauna taga nimetatakse kõnealust torni Tallinna magistraadi arveraamatus, millesse on sissekandeid tehtud ajavahemikus 1463—1507.¹⁵ Selle arveraamatu põhjal on ühtlasi jälgitavad Kiek in de Kōki ehitamise ning tema ja Karja värava vahelise linnamüüri lõigu täiendamise kulud. Nimetatud ehitusarved võimaldavad lisada uusi fakte torni ehitusluku, iseloomustada tema arhitektuurilis-ehtuslikke iseärasusi ning mõnevõrra täpsustada senist linnakindlustuste ehitamise perioodiseeringut.

Aastail 1962 ja 1966—1968 Kiek in de Kōkis tehtud väliuurimistel selgus, et torni on ehitatud kahes järgus. Sellele vastavalt on teaduslikus kirjanduses tinglikult eristatud Kiek in de Kōk I ja Kiek in de Kōk II.¹⁶ Samas oletatakse, et 16,5 m kõrge Kiek in de Kōk I oli uus tornitüüp, mille skeem sarnanes järgmise sajandi suurtükitornde omaga. Hili-sem, 35 m kõrgune Kiek in de Kōk II ehitati mantlina varasema ümber ning pidi olema valminud 15. sajandi lõpul või 16. sajandi algul. Seejuures jääb lahtiseks ehitusjärgkude dateering. Arveraamatu sissekanded aga lubavad järeldada, et juba 15. sajandi viimase veerandi algul valmis esimene uut tüüpi suurtükitorn Tallinnas ja et see oligi just Kiek in de Kōk. Arvestades Tõnismäega külgneva müüriõigu erakordset tähtsust Tallinna kaitsesüsteemis, on ootuspärane, et kindlustusvööndi uuendamist alustati just sealt (olgu mainitud, et samast alustas 1310. aasta paiku kaitsevööndi täiendamist taani kindluse-arhitekt J. Canne).

⁸ Suurkaupmees Johan Boleman (Bolman, Boilman, Builman, Büleman) oli Tallinna kodanik alates 1358. aastast, ta kauples nahkade, vilja, kanepi, lina, kangaste jms. kaubaga. Ajavahemikus 1359—1389 oli ta Tallinna raehärra. 1387. aasta detsembrist 1391. aasta detsembrini kuulus J. Bolemani kinnisvarade hulka Rataskaevu t. 20 piirkonnas Neitsitorni läheduses paiknev saun. Sauna ehitamise aeg ja eelmised omanikud ei ole teada. 1391. aasta lõpul loovutas J. Boleman sauna Tallinna linnakogukonnale tingimusel, et tema ja ta vanemate hingeõnnistuse nimel lubatakse linna vaestel kord nädalas, nelja-päeviti, tasuta saunas käia. Viimased otsesed teated Bolemani sauna kohta pärinevad 1550. aastast. Saun hävis nähtavasti Liivi sõja või sellele järgnenud sündmuste ajal. Vähemalt 1634. aastal on endise sauna ase olnud tühi. Vt. ka F. G. v. Bunge, Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einen Anhang über Riga und Dorpat. Reval, 1874, lk. 35; E. v. Nottbeck, Der alte Immobilienbesitz Revals. Reval, 1884, lk. 29, 50, 72; L. Tiik, Väljavõtted Tallinna kinnistusraamatutest. Käsi-kiri Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse (=VRV) arhiivis, s.-ü. P-1018; A. Kivi, Tallinna tänavad. Tallinn, 1972, lk. 105.

⁹ Anno 1532. Is de Wall / vnde dat hoge Rundeel / by der Schmedeporten tho Reuel / anfangen tho buwende. B. Russow, Chronica Der Prouintz Lyfflandt..., Rostock, Anno M. D. LXXVIII, l. 58.

¹⁰ Eesti entsüklopeedia, IV kd. Peatoim. R. Kleis, Tartu, 1934, veerg 698; Eesti ajalugu, II kd. Peatoim. H. Kruus, Tartu, 1937, lk. 300.

¹¹ V. V a g a, Eesti kunsti ajalugu. Tartu, 1940.

¹² P. J o h a n s e n, H. v. z. M ü h l e n, DU, lk. 73.

¹³ R. K e n k m a a, Tallinna juht. Tallinn, 1950, lk. 107, 123. Vt. ka R. K e n k m a a, G. V i l b a s t e, Tallinna bastionid ja haljasalad. Tallinn, 1965; L. A n t i n g, Tallinna tulirelvameistrid ja relvad. Tallinn, 1967; Eesti arhitektuuri ajalugu, lk. 54.

¹⁴ L. T i i k, Ürikulisi andmeid Tallinna linnamüüri kohta. Tallinn, 1960, lk. 27. Käsi-kiri VRV arhiivis.

¹⁵ E. S i i m o, Tallinna linna arveraamat 1463—1507. Käsitirjaline allikapublikatsioon Göttingeni Riigiarhiivis säilitatava Tallinna Linnaarhiivi f. 230, nim. I, s.-ü. A. d. 26 originaalteksti fotokoopia järgi. Käsitirjaline Eesti NSV TA Teaduslikus Raamatukogus (= Tallinna arveraamat).

¹⁶ R. Z o b e l, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused, lk. 174.

Kiek in de Kök I (aastani 1475; arvatavasti juba sajandi algupoolel omakorda rekonstrueeritud heitemasinat kasutamiseks ehitatud tornist) oli ilmselt katmata ülemise platvormiga kaitsetorni ja katustatud suurtükitorni siirdevorm, mida sai kasutada kahurite, aga vajaduse korral (katuse eemaldamise teel) ka heitemasinat paigaldamiseks. Ajavahemikus 1475—1481 valminud Kiek in de Kök II on aga Tallinna vanim uut tüüpi suurtükitorn. Esimesed Tallinna all-linna katustatud kaitsetornid ei ole seega mitte Kuldjala IV, Kõismäe III ja Eppingi III torn,¹⁷ vaid just Kiek in de Kök. Samuti ei olnud kolm nimetatud torni esimesed, kuhu 16. sajandi algul ehitati tahutud plankudest puitpõrandad, vaid seda oli tehtud juba Kiek in de Kökis: nagu kinnitab ehitusarve,¹⁸ maksis raad 1481. aasta oktoobris seitse veeringut ja ühe killingi 1214 kuue küünra pikkuse tahutud plangu eest. Strateegilistel kaalutlustel ehitati 15. sajandi lõpul ja 16. sajandi algul järk-järgult Kiek in de Köki plaani kohaselt ümber teisi iganenud põhiplaaniga kaitsetorne. Kaudselt kajastub see ka 1513. aasta tornipealikute nimekirjas: seal ei ole märgitud torne, mille rekonstrueerimine selleks aastaks ei olnud lõppenud, aga võib-olla ka neid, mille valvemeeskondi komplekteeriti uutal alustel. Seega tähistavad aastad 1475—1481, kui põhijoontes valmis esimene uut tüüpi suurtükitorn Tallinnas, linnamüüri ehitamise uue perioodi algust.

1475. aasta juunist alates on Kiek in de Köki ehitamine üsna hästi jälgitav.¹⁹ Alljärgnevas püüame seda kirjeldada. Üksikasjalikuma ülevaate annavad torni ehitusarved käesoleva artikli lisas I.

Ehitus sujus algusest peale kiiresti. Vastvalminud torni välissein ühendati olemasolevaga uute müüriõikude abil. Samal ajal jätkus ka linnamüüri kõrgendamine torni ja Karja värava vahelises lõigus. Töömeeste arvust ja töö intensiivsusest annab teatud ettekujutuse kulutatud ehitusmaterjali ja pruugitud õlle hulk ning ehitise suhteliselt kiire viimistlemisjärku jõudmine.²⁰ Ehitustööde kulg sõltus suurel määral aastaajast ja ilmastikutingimustest. Nagu arveraamatu vastavatest sissekannetest näha, jäeti ehitamine külmaks aastaajaks seisma. See seletab näiteks välistöödega kiirustamist 1475. aasta suvel. Juba kahe esimese nädala jooksul oli kulunud 154 sälitist lupja (1 sälitis lupja = 1,6 m³). Samal ajal toodi kohale esimesed 100 karniisikivi (*semetzen*).²¹ Juulis ja augustis kulus müüritöödel 262 sälitist lupja. Septembris veeti kohale esimesed tamme-pakud (*wagenschotte*), nähtavasti torni laskeavade põhja müürimiseks. Septembris läks ehitusel vaja veel 110 sälitist lupja.²² Oktoobrist järgmise aasta maini töö nähtavasti seisis. Oktoobrikuu sissekannetes on üles tähendatud ainult 12 tündri õlle kulud (sellest oli kaheksa tündrit kodumaist õlut).²³ Novembris veeti lubjaahju 262 sülda puid.

¹⁷ R. Zobel, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused, lk. 184.

¹⁸ [20. X 1481] *Item betalt vor 1214 stücke 6-elen delen 7 f 1 s. E. Siimo*, Tallinna arveraamat, lk. 99.

¹⁹ *Sabbato post octauas corporis XPI [Christi] [3. VI] 1475 Item vp dusse tyd wart de nye torn gelecht achter Bolemans stouene.* E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 66. Vt. lisa I.

²⁰ Puu- ja kiviseppade töölepingute järgi pidi tellija töö juures viibivatele meistritele, sellidele ja õpipoistele andma päevapalgale lisaks keskhommikul ja pärastlõunal kannu õlut. Kui liigne õllepruukimine töö normaalset kulgu takistas ja kvaliteeti kahjustas, pidi karistust kandma meister või tööandja, kelle süü läbi kuritarvitus teoks oli saanud. Peale väljaõppinud meistrite, nende sellide ja õpipoiste said rae kulul õlut ka lihttöömehed. Esimese kahe nädala jooksul oli torni ehitamisel ära joodud 106 tündrit kodumaist õlut (*dunneber*) 11 riia marga ja 14 killingi väärtuses. Peale selle oli ehitusmeistritele välja jagatud 30 vaati paremaid õllesorte 38 riia marga ja 12 killingi väärtuses. Tallinna püütseppade 16. sajandi statuudist selgub, et Tallinna õletünder mahutas 100 Tallinna toopi. Kui iga töömehet kohta arvestada kaks toopi õlut päevas, siis järeldub, et ehitusel (kaasa arvatud pae murdmine ja vedu) töötas iga päev ligikaudu 570 meest.

²¹ E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 66.

²² Sealsamas, lk. 67a.

²³ Sealsamas, lk. 69.

Detsembrikuu arvest saame teada kogu aasta jooksul ehitustööde tarbeks murtud paekoguse — 60 hunnikut.²⁴

1476. aasta mais töö jätkus. Juunis-juulis kasutati ehitusel 236 säilitist lupja, oktoobris ainult 20 säilitist.²⁵ Novembris said paemurdjad aasta arve 36 hunniku paekivide eest. Ilmselt oli müüri ladumine selleks ajaks lõpetatud. 1477. aasta jaanuaris maksis raad meistritele liivakivist veesülitite tahumise eest kokku 14 riia marka,²⁶ samal ajal maksti kivide müürile toimetamise eest kokku kuus riia marka (15 killingit iga saja kivi pealt).²⁷ Kevadeks oli uus torn linna mikrotopograafias juba niivõrd tuntud, et selle järgi täpsustati ümberkaudsete linna valduses olevate elumajade asukohta.

1477. aasta kevadel ja suvel jätkusid viimistlustööd. Sama aasta lõpul ei olnud nähtavasti enam vaja tugevate kanepiköite abil töötavaid tõstemasinaid, sest detsembris tegid rae arvehärrad lõpparve kanepipunujameister Detmariga, kes oli pununud uue torni juures ja linna tööhoovis kasutatud köied.²⁸ Arve ulatus 53 riia margani. Selle oli raad seni meistriale täies ulatuses võlgnenud.²⁹

1477. aasta suvel jätkati uue torni piirkonnas linnamüüri kõrgendamist. Paemurdjatel telliti veel 15 hunnikut paekive, mille eest arve tasuti aasta lõpul. Voo- ja töömeestele maksti eraldi kivide tõstmise ja kohalevedamise eest. 1478. aasta suvel müüritöö jätkus, selleks kulus 82 hunnikut paekive ja 20 säilitist lupja.³⁰ Järgmise aasta suvel sai ehitatav müüri lõik valmis. Seejärel veeti kohale 4000 katusekivi vastvalminud müüriosa katteks.³¹

1481. aasta augustis elavnes ehitustegevus kõnealuses sektoris taas. Nähtavasti siis paigaldati torni esimesed kaks kahurit³² ning osteti müüri jaoks 150 karniisi-, 8000 katuse- ja 1400 müürikivi.³³

²⁴ Iga hunniku murdmise ja ladumise eest maksti paemurdjatele kolm veeringut ning iga mees sai aastas tasuta paari kingi. E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 69.

²⁵ Sealsamas, lk. 72a.

²⁶ Sealsamas, lk. 73a. Kahjuks ei maini allikas veesülitite arvu. Nagu hilisematest andmetest teada, oli neid kokku kuus. Käesoleva ajani on ajahambale suutnud vastu panna vaid kolm, neist kaks on üsna müüri välispinna lähedalt murdunud.

²⁷ E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 73a.

²⁸ Ehitusarves on nimeliselt mainitud vaid meister Detmarit, kes oli oma ala tunnustatuimaid meistreid. Nagu teada, loeti keskajal köiepunujad alamate käsitöölise hulka. Köiepunuja töö oli must ja vaevarikas, sellega ei olnud lubatud tegelda linna maa-alal. Tallinnas elasid kanepi- ja köiepunujad Kõismäe eeslinnas, kus paiknesid ka nende töötoad (*windelage*). Seal valmistati mitmesuguses jämeduses tausid, köisi ja nõõre. Nende müümine linna turuplatsil oli samuti keelatud. Soodustatud tingimused kehtestas kanepipunujate statuut sakslastest meistritele. Kuuest 15. sajandi jooksul Tallinnas kodaniku-seisusse ülenud kanepipunujast olid neli kohalikud elanikud, kaks — Herman Stolemaker (Stoelenmaker, Stollenmeke) ja Detmar Sten — olid sakslased. Uhtaegu tsunftimeistri õiguste omandamise ja abiellumisega sai Detmar Sten 1456. aastal linnakodaniku õigused. Talle kuulus Pikal tänaval, seega erandlikult linna piires paiknev kinnistu. Seda mainib vanem kinnistusraamat 1470. aastal seoses naaberkinistu minemisega pagar Hinrik Stenwederi pärijatelt Hinricus Witte valdusse. 1503. aasta detsembris loovutasid õndsas Detmar Steni eestkostjad ja testaatorid tema kinnisvarad kanepipunujameister Jurgen Gratile, kes oli rahvuselt samuti sakslane. Tallinna Riiklik Keskarhiiv (= TRKA), f. 230, nim. I, s.-ü. A. d. 35b, lk. 27a.

²⁹ E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 78a.

³⁰ Sealsamas, lk. 83—83a.

³¹ 1479. aastal ostis raad uue müüri jaoks 100 karniisikivi. Sama aasta augustis algas nimetatud piirkonnas uue müüriõigu kõrgemaks ehitamine. Septembris osteti selleks 200 part. Töömeestele aga anti viis tündrit õlut.

³² Sealsamas, lk. 98. Igal suurtükikorrusel pidi olema vähemalt üks kamin, lahtine tulekolle oli vajalik püssirohu süütamiseks. Ullatav on aga arveraamatusse (lk. 97a) 2. juunil 1481 tehtud sissekanne, milles lühidalt teatatakse, et meister Johan Schuttele on makstud uude torni kahhelahju ehitamise ja kahhelkivide eest kolm riia marka: [2. VI 1481] *betalt [mester Johan dem Schutten] vor 1 kachelouen uppe den nigen torne dat he gaff penener vor de kachelen — 3 m.* Keskajal tavatseti igasuguseid küttekoldeid, sealhulgas ka kaminaid, nimetada ahjudeks. Käesoleval juhul on aga jutt ühest ja nimelt kahhelahjust, tõenäoliselt välistab see kaminavariandi. Ahi tehti nähtavasti ühte linna-poolsetest müürisisestest ruumidest. Ent millisesse? Nagu paljud teised küsimused, nõuab seegi selgitamist.

³³ E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 78a.

Sama aasta septembris maksti vaskseppmeister Jonsile tuulelipuvarda, tuulelipu, risti ja vasknupu valmistamise eest 14½ riia marka.³⁴ Oktoobris ostis raad seitsme veeringu eest 25 tahvlit plekki (*tom nigen torne*). Kahjuks puudub märkus selle otstarbe kohta, kuid arvatavasti kasutati seda uste tugevdamiseks. Samal ajal toimetati kohale 10 000 katusekivi. Võib järeldada, et just siis said torn ja teda ümbritsevad uued müüri-
lõigud kivikatuse.³⁵

1481. aasta detsembris maksis raad maaler Clawesele tuulelipuvarda, tuulelipu ja selle nupu kuldamise eest 17½ riia marka.³⁶ Viimistlemise järel pandi tuulelipp paika.³⁷ Tavaliselt tähistas keskajal tuulelipu paigaldamine hoone lõplikku valmimist.

Kuigi Tallinna vanima suurtükitorni ehitamisel jõuti müüritöödega põhiliselt lõpule juba 1476. aasta novembriks, kestsid viimistlustööd ja Tõnismäe-poolse ringmüüri täiendamine siiski 1481. aastani. Kiek in de Kõki ehitamise aega on seepärast õige lugeda 1475. aasta juunist 1481. aasta lõpuni. Seejuures on ehitusarvete põhjal üsnagi täpselt eristatavad üksikud ehitusjärgud.

Arveraamatute sissekanded kinnitavad, et 15. sajandi lõpul ja 16. sajandi algul rekonstrueeriti ja täiendati ka kaitsevõõndi teisi torne. Näiteks on 1481. aasta lõpul koostatud ehitusarve põhjal müürseppadele makstud Karja värava piirkonnas paikneva torni (millise?) ja müüri lõigu kõrgemaks ehitamise eest säilitis rukist, säilitis jahu, neli leisikat humalaid ja 90 riia marka,³⁸ 1493—1495 on arveraamatusse kantud ühe Nunna värava juures asuva torni ehitamise kulud,³⁹ 1529—1530 valmis Suure Rannavärava torn, nn. Rosencrantz, rahvapärased Paks Margareeta, 1538. aastal Karja värava ees Paksu Margareeta mõõtmeid ületav suurtükitorn Lurenburg (lammutati 1767. aastal).

Kuigi kaitsevõõndi Tõnismäe-poolset lõiku oli Kiek in de Kõki ehitamisega suuresti julgestatud, pakkus tol ajal tunduvalt kõrgem Tõnismägi ründajatele siiski suurepäraselt laagripaika. Seda arvestades otsustati samasse piirkonda ehitada tehiskõrgendik — nn. kõrge rundeel. Selle ehitustööde algusest räägib B. Russow oma kroonikas kui 1532. aasta silmapaistvaimast sündmusest. Kõrgendik kuhjati nähtavasti praeguse Harju mäe kohale. Algul rakendati ilmselt ainult kohalikke jõude, kuid nähtavasti jäi nende oskustest vajaka ja 1533. aasta suvistepühade ajal sõlmis Tallinna rae esindaja Hildesheimis sealse vallimeistri Henningiga kokkuleppe, mille alusel meister kohustus Tallinna linnale valli ehitama.⁴⁰ Raad omalt poolt kohustus meistrile ja ta pojale tasuma aastapalgaks sama aasta suvistepühadest alates 500 riia marka, andma meistrile endale, ta pojale ja sellidele, kelle ta endaga kaasa tõi, tasuta korteri ja ülalpidamise ning samadel alustel raateenrite ja rae teenistuses olevate ametnike ja meistritega inglise kalevist rõivad.⁴¹ Meister Henning võttis kaasa kolme kategooria sellid (nähtavasti sõltus sellide kategooriatesse liigitamine läbitehtud õpiaastate arvust). Kahele kõrgeima kategooria sellile, nn. meistrisellile lubas raad nädalapalgaks üksteistkümmend veeringut, seda juhul, kui

³⁴ Sealsamas, lk. 98a. Vasksepp Jonsi (Jones, Jonss, Jonsz) nime leidub 15. sajandi teise poole linnaraamatutes sageli. Tunnustatud meistrina ja jõuka mehena valdas ta kaht kinnistut. 1486. aasta oktoobris tehti vanemasse kinnistusraamatusse sissekanne õndsas Bent Nyestedti lese Elisabethi Harju tänaval asuva maja müümise kohta vasksepp Jonsile. 1489. aastal ostis ta õndsas Peter Bredouwe eestkostjatelt Rätaskaevu tänaval (*in der Sternstrate*) Kotkesche ja Hans Widemanni kinnistute vahel paikneva maja. 1503. aastal mainitakse vasksepp Jonszile kuuluvat puukuuri, mis paiknes sadama lähedal. TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. a. 35b, lk. 234a, 300a, 235a, 158a.

³⁵ 1000 katusekivi maksis tol ajal 2 marka ja 12 killingit. Võrdluseks võib märkida, et kogu 1481. aasta jooksul kulutas linnakogukond rae kuuluvate elumajade, poodide ning linna kaitsevõõndi müüride ja tornide katteks 48 000 katusekivi ja 2000 müüritellist. Samal aastal oli tellisekoplis rael reservis ehituskive 123½ riia marga väärtuses.

³⁶ E. Siimo, Tallinna arveraamat, lk. 99a.

³⁷ 1483. aasta veebruaris maksis raad omal kostil töötanud puuseppadele Kiek in de Kõki tippu uue tuulelipu paigaldamise eest kaheksa marka ja ühe veeringu. Sealsamas, lk. 106.

³⁸ Sealsamas, lk. 99a.

³⁹ Sealsamas, lk. 109.

⁴⁰ TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 46, Der kemerer denckelbock 1533—1553 (= A. d. 46), lk. 14p. Vt. lisa II.

⁴¹ Sealsamas.

nad olid terve nädala tööd teinud. Olid nad aga mingil põhjusel tööst vabad, siis oli nende nädalapalgaks 1½ riia marka. Neli 2. kategooria selli pidid tööl olles teenima nädalas ühe killungi ja viis veeringut, töötades aga ainult ühe riia marga. Nagu vallimeister ise, nii pidid ka kõik tema sellid saama aastas «puhtast inglise kalevist kuue, püksid ja vamnuse».⁴² Üheksa nädala eest, mis kulus meistril ja tema sellidel Hildesheimist Tallinna jõudmiseks, oli raad nõus maksma viiele 2. ja 3. kategooria sellile igale 10 riia marka, kahele 1. kategooria sellile kummalegi 15 riia marka ning meister Henningile koos pojaga 30 riia marka, kokku 110 marka.⁴³ Meistri ja tema kaaslaste Lüübekist Tallinna toimetamise eest maksti voorimees Kersten Duuelile 10 riia marka ja üks killung.⁴⁴ Arvehärrade märkmeteraamatus (muuseas on seal alati ära tähendatud, kas maksta olev summa on tervenisti või osaliselt tasutud või on maksmise tähtaeg mingitel asjaoludel teatud kindla terminini edasi lükkunud) on ka üsna üksikasjaline ehitusmaterjalide, tööriistade, toiduainete, teenuste jms. loetelu. Näiteks maksti vene kalakaupmeeste esimesel aastal kaheksa ämbri heeringate eest 12 riia marka⁴⁵ (vt. lisa II).

Rondeeli ehitamise tehnilise külje üksikasju selgub märkmeteraamatu sissekannetest kahjuks üsna vähe. Võib järeldada, et kõigepealt kuhjati kokku suurel hulgal paekive,⁴⁶ kusjuures oli ilmselt äärmiselt oluline kuhjatise põhja ladumine.⁴⁷ Selline muldkeha ehitati juba Harju värava ette Kiek in de Köki tüvise kaitseks. Raudsepad tagusid linna tööhoovis rauast nurgatoestikud (*ecke[n]karren*),⁴⁸ mis pidid kivipõhjaga oskuslikult seotuna andma rondeeli muldkehale vastupidavad püstloodis nõlvad ning vältima nurkade mahavarisemist. Toestik kaeti nähtavasti märja saviga või mingil erimeetodil tihedaks tambitud mullaseguga.

1534. aastal tööd jätkusid. Tegelikult osutusid need esialgsetest arvestustest hoopis aeganõudvamaks ja kallimaks. 1534. aasta jõuludeks oli valli ehitamiseks kulunud rohkem kui 790 riia marka,⁴⁹ kusjuures meister Henningile maksti veel mingi lisakokkuleppe alusel veerandaasta palk, s. o. 112½ riia marka.⁵⁰ 1533. aasta suvistepühadest 1534. aasta suvistepühadeni ulatusid kulutused 1006 riia margani.⁵¹ 1535. aasta esimese poole eest maksti vallimeistrile nagu eelmistelgi aastatel 225 riia marka, s. o. 112½ marka veerandaastas.⁵² Sama aasta kolmanda veerandi lõpuks aga oli Henning juba Tallinnast lahkunud, sest nagu märkmeteraamatusse tehtud sissekandest selgub, saadeti meistrile tema viimane saadaolev veerandaastatasa järele.⁵³ Niisiis oli «kõrge rundeeli» ehitamine kestnud 1532. aastast 1535. aasta sügiseni.

Jälgides Harju värava, Suure Rannavärava, Karja ja Viru värava kindlustamise järjekestvust 1310. ja seejärel 1448. aastast alates, näeme, kui võrd õigeaks osutusid omaaegsed Tallinna kindlustamise plaanid. Eriti tunnistab seda Tallinna piiramine Liivi sõja ajal 1570.—1571. ja 1577. aastal, kui linna ei suudetudki vallutada.

⁴² Sealsamas.

⁴³ A. d. 46, lk. 14p.

⁴⁴ Sealsamas.

⁴⁵ Sealsamas.

⁴⁶ Sealsamas, lk. 15.

⁴⁷ Vallikindlustuste väliuurimiste põhjal on oletatud, et Viru värava rondeel võis olla uuematüübiline polügonaalne muldkindlustus, mille südamik oli nähtavasti laotud kivist. R. Zobel, Tallinna all-linna keskaegsed linnakindlustused, lk. 201.

⁴⁸ A. d. 46, lk. 15.

⁴⁹ Sealsamas, lk. 15 p.

⁵⁰ Sealsamas.

⁵¹ Sealsamas.

⁵² Sealsamas.

⁵³ Sealsamas.

Lk. 66.

Sabbato post octauas corporis XPI [Christi] [3. VI 1475].

Item vp dusse tyd wart de nye torn gelecht achter Bolemans stouene

2 tunne bers — 10 f 8 s

3 tunne bers — 4 m

70 last kalckes to leschende — 4 m myn 6 s

26 tunnen dunnebers by de muren — 6 m myn 4 s

[17. VI 1475]

7 tunnen bers — 9 m 12 s

100 semetzèn to deme nyen thorn — 5 f

29 tunnen dunnebers by den thorn — 3 m 8 s

[XI 1475]

9 tunnen bers — 12 m

22 tunnen dunne bers — 2½ myn 2 s

84 last kalckes to leschende betalt — 4½ m 6 s

9 tunne bers by de muren den stenwerters betalt — 12 m

29 tunnen dunne bers den arbedes luden darsulues — 3 m 8 s

lk. 66a [juuli] 1475

1 last bers by den thorn — 16 m

20 tunnen dunnebers by den muren vnd thorn — 3 m 12 s

10 tunnen dunnebers by den thorn den murluden — 12½ m sunder zise

25 tunnen bers dar sulues — 3 m myn 8 s

6 tunnen bers by den thorn — 7½ m

vor 15 vademe kalckholtes vp to vorende betalt — 25 m

60 last kalckes to lesschende betalt — 3 m 12 s

1 last bers by den thorn — 16 m

20 tunnen dunnebers by de muren vnd thorn — 3 m 12 s

1 last bers by de thorn — 15 m

28 tunnen dunnebers — 3 m 4 s

10 tunnen bers by den thorn den murluden — 12½ m sunder zise

25 tunnen dunne bers dar sulues — 3 m myn 8 s

60 last kalckes vt to schuuende vnd to lesschende betalt — 3 m 12 s

59 vademe kalckholtes vp to vorende betalt — 10 f

6 tunne bers by den thorn — 7½ m

lk. 67 [5. VIII] 1475

11 tunnen bers by den nygen thorn betalt — 14 m myn 1 f

31 tunnen dunnebers — 3 m 16 s

106 last kalckes to lesschende betalt — 6 m myn 4 s

7 tunnen bers by den nyen thorn betalt — 9 m myn 2 s

46 vademe kalckoltes vp to vorende geguen — 2 m myn 3 s

6 tunnen bers by de muren — 7½ m 6 s

32 tunnen dunne bers by den thorn — 3½ m 4 s

36 last kalckes vth der Koppelen to vorende — 10 f

7 tunnen bers vp den nyen thorn — 9 m myn 2 s

31 tunne tunnebers dar sulues — 2 m 12 s

33 vademe kalckoltes vp to vorende — 5½ i

[sept.] 1475

8 tunnen bers by den nyen thorn — 10 m 10 s

vor 5 balligen vnd 10 wagenschotte dar sulues — 5 m

18 tunnen dunne bers dar sulues — 2 m

[aug.] 1475

vor 11 tunnen bers by den nyen thorn — 14 m myn 1 f

31 tunnen dunnebers dar sulues — 3 m 16 s

7 tunnen bers by den nyen thorn — 9 m myn 2 s

32 tunnen dunne bers by den thorn — 3½ m 4 s

7 tunnen bers vp den nyen thorn — 9 m myn 2 s

31 tunnen bers — 2 m 12 s

8 tunnen bers by den nyen thorn — 10 m 10 s

18 tunnen dunnebers dar sulues — 2 m

* E. Siimo, Tallinna linna arveraamat 1463—1507. Käsikirjaline allikapublikatsioon Göttingeni Riigiarhiivis säilitatava fotokoopia originaalteksti järgi. Käsikiri Eesti NSV TA Teaduslikus Raamatukogus.

lk. 67a [9. IX] 1475

7 tunne bers by den thorn — 9 m myn 2 s

29 tunnen dunnebers — 3 m

7 tunne bers — 9 m myn 2 s

18 tunnen dunnebers — 2 m

8 tunne bers by den thorn — 10 m 8 s

18 tunne dunnebers dar sulues — 2 m

30 last kalckes to lesschende — 7 f myn 3 s

8 tunne bers by den thorn — 10 m 8 s

18 tunne dunnebers darsulues — 2 m

50 last kalckes vth der Koppelen by den nyen thorn gekomen — 25 m

9 tunnen bers — 10¹/₂ m

15 tunne dunnebers — 6 f 6 s

30 last kalckes to lesschende geguen — 6 f 6 s

[okt.] 1475

4 tunnen bers — 5 m 4 s

8 tunnen dunnebers — 32 s

[nov.] 1475

155 vademe kalckholtes vp to vorende — 7 m myn 1 f

107 vademe kalckholtes vp to vorende betalt — 4 m ¹/₂ f

[dets.] 1475

den stenbreckeren vor 60 hupen sten de deyt iare lanck gebreken

weren van elckeme hupen 3 f vnd elckeme 1 par scho is to samende — 45¹/₂ m

40 last kalckes to lesschende — 2 m 4 s

lk. 69a [jaan.] 1476

gegeuen Diderick Schyman vor syn vngemak dat he 11 wecken

by deme nyen thorne stent — 12 m

lk. 70a [18. V] 1476

Hyr wart vp dat nye by deme thorne gearbedet

15 vademe kalckoltes vp to vorende — 20 s

lk. 71 [15. V1] 1476

vor 86 last kalckes to lesschende betalt — 5 m myn 8 s

50 last kalckes to lesschende betalt — 11 f 1 s

lk. 71a [juuli] 1476

vor 60 last kalckes to lesschende betalt — 3 m 12 s

50 tunnen dunnebers in ver weken gedrunken — 5¹/₂ m 2 s203 vademe kalcholtes vp to vorende betalt — 7¹/₂ m 1 s

14 tunnen dunnebers geguen — 6 f 2 s

40 last kalckes to lesschende geguen — 4 m myn 4 s

lk. 72 [aug.] 1476

vor 40 vademe kalckholtes vp to vorende — 5 f 4 s

[sept.] 1476

vor 32 vademe kalckholtes vp to vorende — 1 m 5 s

lk. 72a [okt.] 1476

vor 20 last kalckes to lesschende — 1 m 4 s

vor den kalckouen vp to vorende — 3 m 15 s

lk. 73 [nov.] 1476

vor 36 hupen stens to breckende betalt vnd elckeme 1 par

scho — 11¹/₂ m

lk. 73a [jaan.?] 1477

vor sand steyn by den nygen thorn dar rennen van gehowen

worden to vorende betalt in alle — 14 m

Item vor 1400 stene to luchtende dat 100 — 15 s is — 6 m

lk. 76 [mai] 1477

vor 60 vademe kalckholtes vp to vorende — 2 m 8 s

93 vademe kalckholtes vp to vorende — 4 m 16 s

[juuni] 1477

vor 112 vademe kalckholtes vp to vorende — 4 m 1 s

lk. 76a [14. VI] 1477

Item noch vor dunneber by den nyen torne gedrunken — 10 m

lk. 78a [20. XII] 1477

Item gerekent mit Detmar hennepspinner van tauwen tome nigen torne vnd wes he des marstalles behoff is gewesen se dat em de radt yn alle schuldich was — 53 m dede em gantz vnde al betalt syn.

lk. 80 [dets.] 1477

Item noch de mure to vorhogende by de nyen torne gegoret 15 hupen steens staen yrstes kopes vppe den berghe — 19 m myn 1 f vnde kostenden ok so vele to vorende vnde vp to vligende — 5 f

lk. 83 [8. VIII] 1478

betalt vor vliisen to vorende by de muren by Bolemans torne — 4 m

lk. 83a [22. VIII] 1478

noch betalt 4000 tegels tor mure by deme nigen torne to deken — 9 m 12 s

20 last kalckes to leschende — 1 m 4 s

vor den tegel to vorende — 2 m 8 s

[29. VIII] 1478

betalt Laurentz Vridach vor 82 hope stens tome torne gekomen is — 102½ m

12 vademe kalkholtes vpp to vorende — 16 s

[sept.] 1478

noch betalt vor 4000 daktegels vth der Koppel toforende — 2½ m

lk. 87 [24. VII] 1479

vor 100 semsen vnde flisen tor nigen muren — 1 m

[7. VIII] 1479

vor 300 flisen tor nigen muren — 10 f

lk. 87a [sept.] 1479

vor 5 tunnen bers tom nigen torne — 4 m 1 f

vor 200 sparren tor muren — 2 m

lk. 97a [2. VI] 1481

betalt [mester Johan dem Schutten] vor 1 kachelouen uppe den nigen torne dat he gaff penener vor de kachelen — 3 m

lk. 98 [4. VIII] 1481

Item betalt vor 2 erene bussen tor schiue uppe den nigen torne — 5 f

betalt vor 50 semsen tor nigen muren — 24 s

vor 100 semsen tor nigen muren — 6 f

vor 8000 dackstene vnde 1000 vnde 400 mursten to forende — 8 m myn 1 f

betalt twen vorluden vor semszen vnde flisen to uorende by de mure — 5 m 1 f

lk. 98a [15. IX] 1481

Item betalt Jonsz koppersleger vor den knop vnde vor den flogel vnde dat cruce uppe den nigen torne — 14½ m

lk. 99 [13. X] 1481

betalt Arnd Boleman vor 800 sparren tor nigen muren — 8 m

noch vor ½ last tersz — 5 m myn 13 s

[20. X] 1481

Item betalt vor 25 stuccke bleckes tom nigen torne — 7 f 1 d

vor 250 klene negel — 10 s

vor 3600 latte negel — 12 m

vor 1600 deckbrede — 4½ m 3 s 1 d

vor 1214 stuccke 6-elen delen — 7 f 1 s

vor 1 ronne — 17 s

lk. 99a [okt.] 1481

betalt Hinrik vormane vor 10.000 dacksteyne by den nigen torne to forende — 6½ m 6 s

lk. 100 [dets.] 1481

in gantz jar to beste der stat dacktegele gebrucket — 48.000

dat 1000 vor 2 m 12 s, is in all — 112 m

vor 2000 mursten — 6 m

in Koppelen — vor 123 $\frac{1}{2}$ m 10 s myn 1 d
 betalt Herman formane vor 5000 dacksten by deme torne to forende — 3 m 12 s
 Item betalt den murmestere de mure to vorhogende vnde 1 torne to
 vorhogende beth an de Karien porten in al — 1 last roggen 1 last
 moltes 4 lispunt hoppen vnd an gelde — 90 m

[22. XII] 1481

betalt Clawes meler vor den stangen to malende vnde den knop
 vnde den flogel tom nigen torne to uorgulden — 17 $\frac{1}{2}$ m

lk. 103 [20. VII] 1482

betalt Cord Gripenberge vor steen tome nigen torne gekomen is — 22 m

lk. 106 [1. III] 1483

vor 6 lange sparren tom torne — 19 s

betalt den tymmerluden vor de fanen wedder uppe dem nigen storne
 to settende uppe ore kost — 8 m 1 f

lk. 109 [18. X] 1483

betalt vor dat erckener uppe dem nigen torne vnde vor de dœr
 vnde vinster uppe den marstall an der smede — 4 m 6 s

Lisa II *

It[em] a[nno] 1533 op pyngst[en] qwem[m]e wy ouer en met mester hennynge
 fan hyldessem dat hey vns ei[n]e[n] wal sal mak[en] an dey stat so solle wy em
 geue[n] des jars fran nu pynxst[en] an mit synne[n] sonne to sam[m]e[n] ys for vt --
 V c mar[ck] Ryge dar to em v[n]d synne knechten enne frye won[n]y[n]ge v[n]d hol-
 tyng v[n]d en engels klet

It[em] dey ij mester knechte hey met syck gebracht hefft sollen hebben elleck tor
 wecke[n] — XI f[erding] wen sy arbeyd[en] wen sy nycht arbed[en] so sollen sey
 hebbe[n] iij mar[ck] v[n]d dar to en engels klet alse rock hosz wambes ens for al

It[em] noch iiij knechte sollen hebben tor weck[en] wa[n] sey arbeyd[en] elleck
 IX f[erding] wen sey nycht arbeyden so sollen sey hebben tor weck[en] elleck j mar[ck]
 iiij s[chilling]

It[em] noch en knecht sal hebbe[n] tor wecken so hey arbedet js — VI f[erding]
 v[n]d wen hey nycht arbeydet so sal hey hebben tor weck[en] — 1 m[arc] Ryge

It[em] dusse forsch[euene] V knechte sollen hebben elleck en klet fan ryng engelsch
 wande alse en rock en pardackes wambes en par hasch[en] vnd for al iar

It[em] so hebben sey vns gereckent dat sey IX weck[en] tusch[en] dvt v[n]d
 hyldessem gewest syet hyr for em gegeuen jn al v[n]d dar mit sal em gesched[en] met
 syn[n]e[n] knecht[en] den V knecht[en] elleck man X mar[ck] js L mar[ck] noch den
 twen mester[en] knecht[en] gegeuen elleck XV mar[ck] js XXX mar[ck] noch mester
 henny[n]ck gegeue[n] for syn del — XXX mar[ck] js jn al en gegeue[n] sum[ma] to
 samen jc X m[arck] Ryge

Kerst[en] duuel gegeue[n] for dusse lude ouer to forren fan Lub[eck] hyr jn al —
 X m[arck] j fe[rding]

noch den wal mester betalt for sag[en] barre[n] jn al — 1 mar[ck] XI s[chilling]
 for viij [s]tr[o] herynges for dey russz[en] — XII mar[ck] sum[ma] op dusser
 syde[n] js jn al jc L xiiiij mar[ck] iiij s[chilling] for Welleff sten to forre[n]

to dem[m]e walle jn al — iiiij mar[ck] vi s[chilling]

noch for sten to forre[n] — iij mar[ck] xij s[chilling]

noch for sten to forre[n] to de[n] walle — i mar[ck] xij s[chilling]

noch for sten to forre[n] — vi f[erding]

noch for sten to forre[n] tom walle — iiij mar[ck] vi s[chilling]

noch vor ij hupp[en] stens — iiij mar[ck]

* Tallinna Riiklik Keskarhiiv, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 46, Der kemerer denckelbock
 1533—1553. Tekstis kasutatud märke: $\frac{1}{2}$, $X_x=9\frac{1}{2}$, $N=4\frac{1}{2}$.

for sten vnd to forre[n] jn al — iij marc[k]
 for xj for stens to foren — vij mar[ck] vii s[chilling]
 for xx eck[en] karren to make[n] jn al — iij mar[ck] xii s[chilling]
 for sod[ane] to forre[n] to den walle — $\frac{1}{2}$ mar[ck]
 for sten to brecke[n] to dem[m]e walle — v f[erding]
 for strucke to forre[n] — iij mar[ck] iij s[chilling]

Sum[m]a [jn al] — xxxij marc[k] iij s[chilling]

It[em] h[er] bot schroder hefft vns ouer gegeue[n] jn syn[n]er reckenssz[hop] dat hey for den walmester hefft vt gegeue[n] butt[en] landes na synner for schryuy[n]ge fan des rades weg[en] dat et dat gekostet hefft is em betalt — $\frac{1}{2}$ c mar[ck] xvi $\frac{1}{2}$ s[chilling] noch reckent her bot [Schroder] dat hey hyr for den walmester betalt hefft met synne[n] knecht[en] v[n]d ander reschop hey en to leuert hefft do sey hyr erst qwem[m]e[n] js to samen em ock betalt js — Lxij mar[ck] i s[chilling] i d[enar]

noch makerey gegeue[n] for schuffelen v[n]d byck[en] to mak[en] to dem walle — xxij mar[ck]

noch mert[en] groff smet gegeue[n] dat hey gemaket hefft to dem walle jn al — xx mar[ck]

noch her bot schroder gegeue[n] dat hey for den walmest[er] met synne[n] knecht[en] gekofft hefft — iij bedde j houetpol iij orkussz[en] iij par lak[en] iij deck[en] stet jn al wy her bot [schroder] betalt bebbe[n] js jn al — XVii mar[ck] IXx s[chilling]

It[em] a[nn]o [15]33 op mychgelly mester hen[n]ynck gegeuen for en ferrendel jars for syn iar sole is — j c xii $\frac{1}{2}$ mar[ck] sum[ma] js dyt vorsc[reue]ne jn al vt geuen v[n]d js to bocke gessz[reuen] sus for jn al — iij c xvi $\frac{1}{2}$ mar[ck] i s[chilling] mester hen[n]ynck gegeue[n] for ferrendel jars a[nn]o [15]33 op wyn[n]acht[en] js em betalt — j c xii $\frac{1}{2}$ mar[ck]

noch dem[m]e smede op den marstal betalt for karre[n] beslach v[n]d dey nyge partte in al — xLvij mar[ck]

noch mester hen[n]ynck gegeue[n] for i ferrendel jars a[nn]o [15]34 op fastelaent js em betalte j c xii $\frac{1}{2}$ mar[ck]

noch for sten to forre[n] to dem walle jn al — X c vi mar[ck]

noch en[n]e[m] smet betalt — iij mar[ck]

noch mester hen[n]ynck gegeue[n] a[nn]o [15]34 op mychgelly for i ferrendel jars is em betalt — ic xii $\frac{1}{2}$ m[arck]

It[em] a[nn]o 1534 des sun[n]auendes na mytfast[en] betalt den walmester for em wam[m]es v[n]d ock en for syn son[n]e jn al to sam[m]e[n] is — vi mar[ck] vi s[chilling]

noch den walmester betalt for en rock v[n]d to syn[n]en son[n]e en ners lak[en] js jn al betalt for dey bed[en] jn al — xLiiij mar[ck]

noch betalt for en engels lak[en] to sin[n]e[n] knecht[en] js jn al to klede[n] — Lxxiii mer[ck]

for en nersche lak[en] to for rynghe — xiiij marck

noch tulle schroder betalt for den walmester v[n]d syne[n] gesellen to macketen foderdock jn al to erre[n] rock[en] vnd wam[m]esch[en] v[n]d hasch[en] jn al — Lvij mar[ck]

noch mester hen[n]ynck gegeue[n] for syn[n]e[n] sonne ij m[arck] my[n] iij s[chilling] noch petter stoerema[n] gegeue[n] for watterer to den wal knecht[en] for foder dock jn al — v mar[ck] vi s[chilling] ij d[enar] sum[ma] js dyt forsch[reue]ne jn al dat noch nycht to bock gesch[reuen] js js sum[ma] — vii c xcV mar[ck] ix s[chilling]

It[em] a[nn]o 1534 op wyn[n]acht[en] mester hen[n]ynck gegeue[n]

op dat nyge for en ferrendel jars op sin lon js dat nyge betalt op syn vor denst js — jc xii $\frac{1}{2}$ mar[ck]

noch em gegeue[n] a[nn]o [15]35 des sun[n]auendes vor okully is em betalt — j c xii $\frac{1}{2}$ mar[ck]

sonnauendes na Corporis Chri[sti] gegeuen m[a]g[ist]r[i] hen[n]ynck syn quatertempergelt — j c xii^z mar[ck]

It[em] Anno 1535 am sun[n]auendes na su[n]cte Matteusz do hebbe ick my aff gesant hen[n]ynge van sin ferendel Jaresz jsz jc xii^z mar[ck]

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloo Instituut*

Toimetuse saabunud
10. I 1974

К. КАПЛИНСКИ

НОВЫЕ ДАННЫЕ ОБ УКРЕПЛЕНИИ ТАЛЛИНСКОЙ КРЕПОСТНОЙ СТЕНЫ НАПРОТИВ ТЫНИСМЯГИ В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XV — ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVI В.

Резюме

В XIII—XVI вв. крепостная стена Таллина представляла собой одну из наиболее мощных средневековых оборонительных систем Северной Европы. Темпы и размах ее строительства соответствовали успехам в развитии военной техники. В конце XV — начале XVI в. значительные успехи были достигнуты и в экономике Таллина, что способствовало быстрому развитию огнестрельного оружия и соответствующих принципов оборонительных сооружений.

Для крепостного строительства Таллина в XV в. характерны большие реконструктивные работы. В связи с распространением огнестрельного оружия потеряли свое значение башни с открытыми платформами, предназначенными для метательных орудий. Переходным явлением в тот период был тип несколько переоборудованной башни, которую можно было использовать как для метательных орудий, так и для пушек. Перестройка башен со старой планировкой и сооружение новых укреплений начались прежде всего там, где природные условия были наиболее благоприятны для расположения вражеских сил лагерем, что представляло им возможность прорвать существовавший оборонительный пояс. Такими критическими пунктами в микротопографии Таллина были прежде всего значительно возвышающаяся Тынисмяги и район ворот Ранна и Карья. Следует напомнить, что именно в секторе со стороны Тынисмяги начал укрепление оборонительного пояса датский архитектор И. Канне примерно в 1310 году, а первыми наружными воротами стали Харьюские, построенные в 1448—1452 годах. Записи 1463—1507 годов в расчетных книгах таллинского магистрата и 1533—1553 годов в книгах казначеев магистрата позволяют дополнить эти сведения. В 1475—1481 годах в Таллине была сооружена пушечная башня нового типа Кик ин де Кёк. В 1532—1535 годах для защиты основания названной башни на месте теперешней Харьюской горки было насыпано искусственное возвышение, т. н. высокая рондель, в создании которой принимал непосредственное участие имевший тогда мировую известность гильдесгеймский мастер оборонительных сооружений Генниг с сыном и подручными. Счеты по строительству башни и высокой рондели, содержащиеся в расчетных и иных городских книгах, позволяют дополнить новыми фактами историю сооружения пушечных башен и оборонительных укреплений Таллина, охарактеризовать их архитектурно-строительные особенности и в какой-то мере даже уточнить существующую периодизацию строительства городской крепостной стены. 1475—1481 годы, когда была сооружена первая пушечная башня, можно считать началом нового этапа в строительстве городской стены.

Приложение I к данной статье содержит счета на строительство Кик ин де Кёк из расчетной книги таллинского магистрата 1463—1507 годов, а приложение II — записи о затратах на сооружение рондели на Харьюской горке из книг казначеев магистрата 1533—1553 годов.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
10/I 1974

K. KAPLINSKI

NEUES ÜBER DIE BEFESTIGUNG DER TALLINNER STADTMAUER GEGEN DEN ANTONIUSBERG HIN

(Im letzten Viertel des 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts)

Zusammenfassung

Im 13.—16. Jh. gestaltete sich die Tallinner Stadtmauer zu einer der mächtigsten Wehranlagen des mittelalterlichen Nordeuropas. Sie wurde immerfort und unverzüglich dem jeweiligen Stand der Kriegskunst angepaßt. Am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jh. war Tallinn eine reiche Stadt geworden, wodurch es möglich wurde, mit der raschen Entwicklung der Feuerwaffen und deren Abwehr Schritt zu halten.

Im 15. Jh. wurden an den Tallinner Befestigungen umfangreiche Rekonstruierungsarbeiten durchgeführt. Die Anwendung der Feuerwaffen machte es überflüssig, für Schleudermaschinen bestimmte Plattformtürme zu errichten. Als Übergangerscheinung kam damals ein Turmtyp vor, welcher sowohl für Schleudermaschinen als auch für Kanonen gebraucht werden konnte. Der Umbau veralteter Türme und der Bau neuer Befestigungen wurden vor allem dort vorgenommen, wo die natürlichen Verhältnisse es den Belagerern erlaubten, auf günstigen Lagerplätzen festen Fuß zu fassen und gegen die Mauern erfolgreich vorzugehen. Solche mikrotopographisch günstige Stellen waren der Antoniusberg (der damals bedeutend höher war) und die Plätze vor der Strandpforte und der Karpipforte. Es sei erwähnt, daß es gerade der Abschnitt vor dem Antoniusberg war, der vom dänischen Festungsarchitekten J. Canne um 1310 vor allem ausgebaut wurde. Auch wurde die Schmiedepforte 1448—1452 als erstes Außentor errichtet. Die Aufzeichnungen des Kämmereibuches von 1463—1507 und der Kämmerer Denkelbuches von 1533—1553 liefern uns noch weitere Angaben.

1475—1481 wurde der erste Kanonenturm vom neuen Typ — der Kiek in de Kök — fertig. In 1532—1535 wurde zum Schutz seines unteren Teils eine künstliche Erhöhung aufgeschichtet, das sog. hohe Rondell, dessen Bau unmittelbar dem bekannten Hildesheimer Meister Henning, seinem Sohne und Gesellen anvertraut wurde. Die das Rondell betreffenden Daten und Rechnungen, im Kämmereibuch und im Denkelbuch enthalten, erlauben uns, auf die Geschichte der Tallinner Türme und sonstigen Befestigungen neues Licht zu werfen, einige Eigentümlichkeiten zu beleuchten und in einem gewissen Grade sogar die Aufeinanderfolge der verschiedenen Perioden des Festungsbaus genauer zu bestimmen. Eine neue Periode des Festungsbaus begann in 1475—1481, als der erste Kanonenturm vom neuen Typ fertig wurde.

Beilage I des Artikels enthält die Aufzeichnungen des Kämmereibuches über die Baukosten des Kiek in de Kök, Beilage II aber die Eintragungen über den Bau des Rondells im Denkelbuch der Kämmerer von 1533—1553.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der
Estnischen SSR*

Eingegangen
am 10. Jan. 1974